

سرشناسه: فلاحي، عليرضا، ۱۳۳۸
عنوان و نام پديدآور: تاريخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های انسانی در ایران: تأملاتی بر تجربه‌های ماندگار بازسازی پس از زلزله (۱۳۵۷ - ۱۳۳۱)/نویسنده عليرضا فلاحي و همکاران؛ ویراستار ادبی سيد عليرضا ارفعی
مشخصات نشر: تهران: سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران، ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری: ۳۹۹ص
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۱۹۷۴-۳
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: واژه‌نامه
یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۸۰
عنوان دیگر: تأملاتی بر تجربه‌های ماندگار بازسازی پس از زلزله (۱۳۵۷ - ۱۳۳۱)
موضوع: ساختمان‌ها - ایران - اثر زلزله
موضوع: Buildings -- Earthquake effects -- Iran
موضوع: زلزله - ایران - خسارات و خرابی‌ها
موضوع: ساختمان‌ها - ایران - مرمت و بازسازی
موضوع: Buildings -- Repair and Reconstruction -- Iran
شناسه افزوده: سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران
رده بندی کنگره: TH۱۰۹۵
رده بندی دیویی: ۶۹۳/۸۵۲۰۲۱۸۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۶۲۰۱۳۴۶
کد پیگیری: ۶۲۰۰۱۷۸

سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران

عنوان: تاریخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های انسانی در ایران
تأملاتی بر تجربه‌های ماندگار بازسازی پس از زلزله (۱۳۵۷-۱۳۳۱)

نویسندگان: دکتر عليرضا فلاحي، شیوا پورحیدر، سیما سلیمان‌زاده، نیلوفر محتاط، مرضیه حسینی،

غزاله شادی‌فر، سایما خواجه‌ایی، آیدا جودوی

ناشر: سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران، معاونت آموزش و مشارکت‌های مردمی

نوبت و سال چاپ: اول - بهار ۱۳۹۹

ویراستار ادبی: سيد عليرضا ارفعی

صفحه آرایي: محمد جامعی

امورفنی: سيد وحید دشتیان مقدم

بازخوانی: نفیسه میرزاهاشمی

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

نشانی: انتهای غربی جلال آل احمد، نرسیده به بزرگراه آیت ا... اشرفی اصفهانی، نبش نهم شمالی

تلفن: ۴۴۲۴۴۰۴۰

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر به سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران تعلق دارد.

تاریخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های انسانی در ایران

تأملاتی بر تجربه‌های ماندگار بازسازی پس از زلزله
۱۳۳۱-۱۳۵۷

نویسندگان:

دکتر علیرضا فلاحتی

(استاد دانشگاه شهید بهشتی)

با همکاری:

شیوا پورحیدر، سیما سلیمان‌زاده، نیلوفر محتاط،
مرضیه حسینی، غزاله شادی‌فر، سایما خواجه‌ایی،
آیدا جودوی

فهرست مطالب

پیشگفتار ۲۲

مقدمه ۲۴

فصل اول، معماری سرپناه پس از سانحه ۲۹

۱-۱- مفاهیم پایه ۳۰

۲-۱- پیشینه مطالعات بازسازی ۳۱

۳-۱- خانه یا مسکن، فرآیند یا محصول ۳۴

۴-۱- چارچوب‌های کاربردی سرپناه پس از سانحه از ۱۹۸۲ تا ۲۰۱۵ میلادی ۳۷

۱-۴-۱- امکانات بازماندگان ۳۸

۲-۴-۱- تعیین وظایف گروه‌های امداد ۳۹

۳-۴-۱- ارزیابی نیازهای بازماندگان ۳۹

۴-۴-۱- تخلیه محل سانحه از بازماندگان ۴۰

۵-۴-۱- نقش سرپناه اضطراری ۴۱

۶-۴-۱- تعیین سیاست تأمین سرپناه پس از سانحه ۴۲

۷-۴-۱- برنامه‌ریزی پیشامدی برای سوانح احتمالی (آمادگی) ۴۳

۸-۴-۱- بازسازی، فرصت مناسبی جهت کاهش خطرپذیری و انجام اصلاحات ۴۳

۹-۴-۱- تغییر مکان سکونتگاه‌ها ۴۴

۱۰-۴-۱- کاربری اراضی و مالکیت زمین ۴۴

۱۱-۴-۱- تأمین بودجه سرپناه ۴۴

۱۲-۴-۱- افزایش انتظارات ۴۵

۱۳-۴-۱- پاسخگویی امدادگران به آسیب‌دیدگان ۴۵

۱۴-۴-۱- رهنمودهایی در سطح محلی ۴۵

۵-۱- نتیجه‌گیری ۴۶

۶-۱- منابع ۴۷

فصل دوم، بازسازی زلزله سال ۱۳۳۱ روستای ترود ۵۱

۱-۲- موقعیت پیش از سانحه ۵۲

۱-۱-۲- موقعیت سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی ۵۲

شهرستان شاهرود ۵۲

روستای ترود ۵۳

۲-۱-۲- بافت کالبدی و ساختمان‌های ترود ۵۴

۵۴ سیمای روستا
۵۸ بافت کالبدی و مسکن روستا
۶۲ ۲-۲- وضعیت روستا و مسکن پس از وقوع زلزله
۶۳ سیمای روستا
۶۴ ۲-۲-۱- مقایسه‌ای بین بافت قدیم و جدید
۶۵ ۲-۳- موقعیت سانحه
۶۵ ۲-۳-۱- شرح وقوع سانحه
۶۹ ۲-۳-۲- تلفات و خسارات کالبدی
۶۹ تعداد تلفات و مجروحین
۷۳ خسارات کالبدی
۷۶ ۲-۳-۳- علت خسارات کالبدی و تلفات
۷۷ ۲-۴- امداد و نجات
۷۷ ۲-۴-۱- شرح عملیات امداد و نجات
۸۳ ۲-۴-۲- درمان و مراقبت‌های پزشکی از مجروحان
۸۳ ۲-۴-۳- کمک‌های داخلی و خارجی
۸۶ ۲-۴-۴- بازدید شاه از منطقه زلزله‌زده
۸۸ ۲-۴-۵- تأمین آب آشامیدنی سالم
۸۹ ۲-۴-۶- تغذیه افراد آسیب‌دیده
۹۱ ۲-۴-۷- جلوگیری از شیوع بیماری‌های خطرناک
۹۱ ۲-۵- روند تأمین سرپناه
۹۱ ۲-۵-۱- اسکان اضطراری و موقت
۹۳ ۲-۵-۲- اسکان دائم و بازسازی
۹۶ ۲-۵-۳- بازسازی روستای ترود
۹۷ مکان‌یابی سایت جدید روستای ترود
۹۷ طراحی سایت روستا در مکان جدید
۹۸ ساختمان‌های روستای ترود
۱۰۲ ۲-۶- شرایط موجود
۱۰۲ ۲-۶-۱- سطح کلان: روستای ترود
۱۰۵ ۲-۶-۲- سطح خرد: مسکن ترود
۱۱۰ ۲-۷- آثار بلندمدت بازسازی
۱۱۱ ۲-۸- توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی بازسازی احتمالی آینده
۱۱۳ ۲-۹- منابع

فصل سوم، بازسازی زلزله سال ۱۳۳۹ شهر لار ۱۱۹

۱-۳-۱- موقعیت پیش از سانحه ۱۲۰

۱-۳-۱-۱- شرایط سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی ۱۲۰

۲-۱-۳- بافت کالبدی و ساختمان‌های شهر لار قبل از زلزله ۱۲۱

۲-۳-۲- موقعیت سانحه ۱۲۴

۱-۲-۳- شرح وقوع زلزله ۱۲۴

۲-۲-۳- خسارات کالبدی ۱۲۵

گونه‌های ساختمانی لار قبل از زلزله ۱۲۶

۳-۳-۳- امداد و نجات ۱۲۷

۴-۳-۴- روند تأمین سرپناه ۱۲۸

۱-۴-۳- اسکان اضطراری و موقت ۱۲۸

۲-۴-۳- اسکان دائم و بازسازی ۱۲۹

تصمیم به احداث شهر جدید بر مبنای مطالعات زمین‌شناسی ۱۳۰

هزینه تجدید ساختمان شهر لار ۱۳۲

۵-۳-۵- شرایط موجود ۱۴۰

۱-۵-۳- سطح کلان: شهر لار ۱۴۰

۲-۵-۳- ساخت و بافت کالبدی شهر جدید لار بعد از زلزله ۱۴۲

۶-۳-۶- توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی بازسازی احتمالی آینده ۱۴۴

۷-۳-۷- منابع ۱۴۸

فصل چهارم، بازسازی زلزله سال ۱۳۴۱ روستای دوزج ۱۵۵

۱-۴-۱- موقعیت پیش از سانحه ۱۵۶

۱-۴-۱-۱- سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی ۱۵۶

۲-۴-۱- بافت کالبدی و ساختمان‌های روستای دوزج ۱۵۷

۲-۴-۲- موقعیت سانحه ۱۵۷

۱-۲-۴- شرح وقوع زلزله ۱۵۷

۲-۲-۴- خسارات کالبدی ۱۵۸

۳-۴-۳- امداد و نجات ۱۵۹

۴-۴-۴- روند تأمین سرپناه ۱۶۰

۱-۴-۴- اسکان اضطراری و موقت ۱۶۰

۲-۴-۴- اسکان دائم و بازسازی ۱۶۰

۱-۲-۴-۴- روستای تفک ۱۶۱

۲-۲-۴-۴- روستای دوزج ۱۶۳

۱۶۵	مرحله اول برنامه بازسازی
۱۷۱	آغاز مرحله دوم بازسازی
۱۷۱	۵-۴- شرایط موجود
۱۷۱	۴-۵-۱- سطح کلان: روستای دوزج
۱۷۳	۴-۵-۲- مسکن دوزج
۱۷۹	۴-۶- آثار بلندمدت بازسازی
۱۸۱	۴-۷- توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی بازسازی احتمالی آینده
۱۸۲	۴-۸- منابع

فصل پنجم، بازسازی زلزله سال ۱۳۴۱ روستای رودک ۱۸۷

۱۸۸	۵-۱- شناخت روستا
۱۸۸	۵-۱-۱- موقعیت سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی کنونی روستا
۱۸۹	۵-۲-۱- وضعیت کالبدی روستا پیش از زلزله
۱۹۰	۵-۲- زمین‌لرزه سال ۱۳۴۱ بوئین‌زهرا
۱۹۰	۵-۲-۱- شرح وقوع زلزله
۱۹۰	۵-۲-۲- خسارات کالبدی
۱۹۰	رفتار کلی انواع ساختمان‌های رایج در برابر زلزله
۱۹۲	۵-۲-۳- امداد و نجات
۱۹۳	۵-۳- روند تأمین سرپناه در روستای رودک پس از زلزله
۱۹۳	۵-۳-۱- اسکان اضطراری و موقت
۱۹۳	۵-۳-۲- اسکان دائم و بازسازی
۱۹۸	۵-۴- وضعیت کالبدی کنونی
۱۹۸	۵-۴-۱- سطح کلان: بافت روستای رودک
۲۰۲	۵-۴-۲- سطح خرد: مسکن رودک
۲۰۲	خانه‌های برداشت شده در محله پایین
۲۱۳	خانه‌های برداشت شده از بالامحله
۲۲۲	۵-۵- توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی بازسازی احتمالی آینده
۲۲۷	۵-۶- منابع

فصل ششم، بازسازی زلزله سال ۱۳۴۷ شهر فردوس ۲۲۹

۲۳۰	۶-۱- موقعیت پیش از سانحه
۲۳۰	۶-۱-۱- موقعیت سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی
۲۳۱	۶-۲- بافت کالبدی و ساختمان‌های فردوس

تاریخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های انسانی در ایران

۲۳۴	۳-۱-۶- مسکن قبل از سانحه
۲۳۶	۲-۶- رخداد سانحه
۲۳۶	۱-۲-۶- شرح وقوع زلزله
۲۳۶	۲-۲-۶- خسارات کالبدی
۲۳۷	طبقه‌بندی انواع ساختمان‌های موجود در مناطق زلزله‌زده
۲۳۹	۳-۲-۶- امداد و نجات
۲۴۱	۳-۶- روند تأمین سرپناه
۲۴۱	۱-۳-۶- اسکان اضطراری و موقت
۲۴۳	۲-۳-۶- اسکان دائم و بازسازی
۲۴۴	۳-۳-۶- بازسازی در سطح مناطق آسیب‌دیده
۲۴۵	۴-۳-۶- بازسازی شهر فردوس
۲۴۷	تصمیم نهایی بازسازی شهر جدید
۲۴۸	اهداف بازسازی
۲۴۸	مکان‌یابی شهر جدید فردوس
۲۴۸	ساختمان‌های شهر فردوس
۲۴۹	ساختمان‌های ساخته شده بین سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۰
۲۴۹	ساختمان‌های ساخته شده بین سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷
۲۵۲	۴-۶- شرایط موجود
۲۵۲	۱-۴-۶- سطح کلان: شهر فردوس و اسلامیه
۲۵۲	۱-۱-۴-۶- جابجایی شهر فردوس
۲۵۴	۲-۱-۴-۶- توالی زمانی توسعه شهر
۲۵۵	۳-۱-۴-۶- تسهیلات شهری و بافت شهر فردوس پس از زلزله
۲۵۷	۴-۱-۴-۶- شهر اسلامیه
۲۵۹	۲-۴-۶- سطح خرد: مسکن فردوس و اسلامیه
۲۶۰	۱-۲-۴-۶- مسکن در فردوس
۲۷۰	۲-۲-۴-۶- مسکن در اسلامیه
۲۷۱	۵-۶- توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی بازسازی احتمالی آینده
۲۷۴	۶-۶- منابع

فصل هفتم، بازسازی زلزله سال ۱۳۵۱ شهر قیر

۲۸۱	۱-۷- موقعیت پیش از سانحه
۲۸۲	۱-۱-۷- موقعیت سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی
۲۸۳	۲-۱-۷- بافت کالبدی و ساختمان‌های شهر قیر
۲۸۵	۲-۷- موقعیت سانحه

۲۸۵	شرح وقوع زلزله
۲۸۷	خسارات کالبدی
۲۸۹	امداد و نجات
۲۹۰	روند تأمین سرپناه
۲۹۰	اسکان اضطراری و موقت
۲۹۱	منطقه قیر و کارزین
۲۹۲	شهر قیر
۲۹۳	اسکان دائم و بازسازی
۲۹۴	منطقه قیر و کارزین
۲۹۵	برآورد هزینه نوسازی منطقه قیر و کارزین، وزارت مسکن و آبادانی (۱۳۵۱)
۳۰۳	شهر قیر
۳۱۰	شرایط موجود
۳۱۰	سطح کلان: شهر قیر
۳۱۶	سطح خرد: مسکن قیر
۳۱۶	مسکن‌های ساخته شده با بلوک بتنی
۳۱۸	مسکن‌های ساخته شده به صورت پوسته‌ای گنبدی
۳۲۱	آثار بلندمدت بازسازی
۳۲۲	توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی بازسازی احتمالی آینده
۳۲۵	منابع

فصل هشتم، بازسازی زلزله سال ۱۳۵۷ شهر طبس

۳۳۳	شهرستان طبس
۳۳۴	موقعیت سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی
۳۳۶	بافت کالبدی طبس
۳۳۶	مشخصه‌های معماری سنتی در طبس
۳۴۱	شرح سانحه
۳۴۱	وقوع زلزله
۳۴۱	خسارات کالبدی
۳۴۲	امداد و نجات
۳۴۴	روند تأمین سرپناه
۳۴۴	اسکان اضطراری و موقت
۳۴۶	اسکان دائم و بازسازی
۳۴۷	بازسازی شهر طبس
۳۴۸	نحوه تصرف واحدهای مسکونی

تاریخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های انسانی در ایران

۳۵۰ شهرک‌ها (تصویر شماره ۱۸)
۳۵۳ بازسازی روستاهای طبس
۳۵۴ روستاهای اصفهک
۳۵۷ روستای کُریت
۳۶۰ روستای خسروآباد
۳۶۲ آثار بلندمدت بازسازی
۳۶۳ توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی بازسازی احتمالی آینده
۳۶۷ درس‌آموخته‌ها
۳۶۸ منابع

فصل نهم، نتیجه‌گیری ۳۷۵

۳۷۶ ۱-۹- سخن پایانی
۳۷۷ ۲-۹- زلزله ۱۳۳۱ روستای ترود
۳۷۸ ۳-۹- زلزله ۱۳۳۹ شهر لار
۳۷۹ ۴-۹- زلزله ۱۳۴۱ روستای دوزج
۳۷۹ ۵-۹- زلزله ۱۳۴۱ روستای رودک
۳۸۰ ۶-۹- زلزله ۱۳۴۷ شهر فردوس
۳۸۱ ۷-۹- زلزله ۱۳۵۱ شهر قیر
۳۸۲ ۸-۹- زلزله ۱۳۵۷ شهر طبس

کتابشناسی تخصصی ۳۸۴

واژه‌شناسی ۳۸۹

تصاویر فصل دوم

- تصویر ۱: موقعیت شهرستان شاهرود در استان سمنان..... ۵۲
- تصویر ۲: شهرستان‌های شاهرود..... ۵۳
- تصویر ۳: نقشه موقعیت روستای ترود در تقسیمات شهرستان شاهرود..... ۵۴
- تصویر ۴: موقعیت قرارگیری روستای ترود قدیم و جدید..... ۵۵
- تصویر ۵: سیمای کلی اکنون از ترود قدیم..... ۵۵
- تصویر ۶: حجم باقی‌مانده از قلعه (عامری‌ها)..... ۵۶
- تصویر ۷: چهره قدیمی ترود..... ۵۶
- تصویر ۸: نمایی از روستای قدیمی ترود..... ۵۶
- تصویر ۹: خانه‌های گنبدی ترود..... ۵۷
- تصویر ۱۰: محله‌بندی (مکان هر طایفه) در روستای ترود قدیم..... ۵۷
- تصویر ۱۱: نخلستان‌های قسمت جنوب و جنوب شرقی ترود قدیم..... ۵۸
- تصویر ۱۲: یک نمونه سم با طاقچه‌های متعدد و سقفی سیاه و خانه خشت و گلی با سقف گنبدی..... ۵۹
- تصویر ۱۳: خانه‌های خشت و گلی با سقف گنبدی و کوچه‌های کم عرض روستای ترود قدیم..... ۶۰
- تصویر ۱۴: نمونه‌ای از خانه‌های کنده شده در دل کلوت (شُم) و پیش ورودی طاق شکل خشت و گلی..... ۶۰
- تصویر ۱۵: نمونه‌ای از پیش‌ورودی خانه‌های کنده شده در دل کلوت (سم) و پیش ورودی طاق شکل خشت و گلی..... ۶۱
- تصویر ۱۶: نمونه‌ای از داخل اتاق‌های کنده شده در دل کلوت..... ۶۱
- تصویر ۱۷: هسته اولیه شکل‌گیری روستای جدید ترود و موقعیت آن نسبت به روستای قدیم..... ۶۲
- تصویر ۱۸: الگوی ساخت اصلی روستای ترود کنونی..... ۶۳
- تصویر ۱۹: محله‌بندی روستای ترود کنونی..... ۶۴
- تصویر ۲۰: مرکز زلزله ترود سال ۱۳۳۱ و محدوده تأثیر آن..... ۶۶
- تصویر ۲۱: نقشه محدوده‌های هم‌شدت زلزله ترود ۱۳۳۱..... ۶۷
- تصویر ۲۲: جستجو و بیرون آوردن اجساد از زیر آوار توسط سربازان هیئت امدادی..... ۷۰
- تصویر ۲۳: بیرون آوردن و انتقال مجروحین و کشته‌شدگان به بهداری..... ۷۰
- تصویر ۲۴: ویرانی کامل روستا، دو نفر از اهالی بر روی آوار که خانه‌های خود را به مأمورین سازمان امدادی نشان می‌دهند..... ۷۴
- تصویر ۲۵: نظامیان به کمک اهالی، اجساد را از زیر آوار خارج می‌کنند..... ۷۸
- تصویر ۲۶: آمبولانس و کامیون حامل کمک‌های شیر و خورشید و ارتش..... ۷۹
- تصویر ۲۷: واحد اعزامی تیپ گرگان..... ۸۰

تصویر ۲۸: وصل کردن مواد خوراکی به چتر نجات برای فرود در ترود توسط مأمورین اصل چهارم و انتقال قرص‌های نان به هواپیمای صلیب سرخ برای انتقال به ترود ۸۵

تصویر ۲۹: انتقال اعانات و کمک‌ها توسط کارمندان شیر و خورشید و مشارکت اطفال در انتقال لوازم و اعانات به شیر و خورشید سرخ ۸۶

تصویر ۳۰: بازدید شاه از افراد بازمانده زلزله در ترود ۸۷

تصویر ۳۱: بازدید شاه از محل زلزله‌زده ترود و توجه به نیازهای اهالی بازمانده ۸۷

تصویر ۳۲: توزیع غذا به اهالی بازمانده ۸۹

تصویر ۳۳: یادداشت احتیاجات بازماندگان توسط افسران واحد امدادی ارتش ۸۹

تصویر ۳۴: چادرهایی که از طرف سازمان امدادی برای سکونت موقت زلزله‌زدگان برپا شده بود ۹۲

تصویر ۳۵: نقشه وضع چادرها و قریه ویران‌شده و محل استقرار نیروهای نظامی ۹۳

تصویر ۳۶: عکس هوایی نشان‌دهنده سایت روستای قدیم و مکان ساخت روستای جدید ترود ۹۸

تصویر ۳۷: ساختمان‌های روستای جدید و راستای شکل‌گیری ۹۶ واحد خانه ساخته شده پس از زلزله سال ۱۳۳۱ ترود ۹۹

تصویر ۳۸: الگوی ساختمان بازسازی شده پس از زلزله سال ۱۳۳۱ در روستای ترود ۱۰۱

تصویر ۳۹: پراکندگی خدمات زیربنایی و رفاهی موجود و پیشنهادی در ترود ۱۰۴

تصویر ۴۰: خانه شماره ۱ ۱۰۶

تصویر ۴۱: خانه شماره ۲ ۱۰۷

تصویر ۴۲: خانه شماره ۳ ۱۰۸

تصویر ۴۳: خانه شماره ۴ ۱۰۹

تصاویر فصل سوم

تصویر ۱: استان فارس و شهرستان‌های آن ۱۲۰

تصویر ۲: شهرستان لار از ۵ بخش به نام‌های لار مرکزی، گراش، جویم، اوز و خنج تشکیل شده ۱۲۰

تصویر ۳: بافت شهر لار قبل از وقوع زلزله ۱۲۱

تصویر ۴: خانه‌های قدیمی به‌جا مانده لار در محله اطراف بازار قیصریه ۱۲۲

تصویر ۵: خانه‌های واجد ارزش شهر لار ۱۲۳

تصویر ۶: خرابی ساختمان‌ها بر اثر زلزله ۱۲۵

تصویر ۷: خرابی ساختمان‌ها بر اثر زلزله ۱۲۵

تصویر ۸: عکس هوایی شهر لار قبل از زمین‌لرزه. منطقه ویران‌شده با نوار سفید رنگی مشخص شده ۱۲۶

تصویر ۹: ارسال کمک به زلزله‌زدگان لار ۱۲۷

تصویر ۱۰: خارج کردن اجساد از زیر آوار توسط سربازان	۱۲۸
تصویر ۱۱: برپایی چادرهای شیر و خورشیدی به منظور اسکان اضطراری	۱۲۹
تصویر ۱۲: اسکان اضطراری در رودخانه شهر	۱۲۹
تصویر ۱۳: نوار مستطیل شکل در برگیرنده گسل شهر لار که موجب تخریب شهر در زلزله سال ۱۳۳۹ شد	۱۳۴
تصویر ۱۴: یکی از خیابان های شهر جدید	۱۳۶
تصویر ۱۵: اسکلت ساختمان های شیر و خورشیدی و نحوه ساخت	۱۳۷
تصویر ۱۶: اتصال شیروانی ها به اسکلت لوله ای بنا	۱۳۷
تصویر ۱۷: شیوه ساخت خانه شیروخورشیدی	۱۳۷
تصویر ۱۸: شیوه ساخت خانه شیروخورشیدی، سنگ چینی	۱۳۷
تصویر ۱۹: کروکی از پلان خانه‌های شیروخورشیدی	۱۳۸
تصویر ۲۰: نمای خانه شیر و خورشیدی	۱۳۸
تصویر ۲۱: نقشه شهر جدید و قدیم لار	۱۴۰
تصویر ۲۲: ورودی شهر لار	۱۴۱
تصویر ۲۳: میدان عمومی شهر قدیم. ورودی بازار و دو کاروانسرای شهر به این میدان است	۱۴۱
تصویر ۲۴: آب انبارهای موجود در شهر قدیم لار	۱۴۲
تصویر ۲۵: قلعه اژدها پیکر و قبر مادر نادر مشرف به شهر قدیم لار	۱۴۲
تصویر ۲۶: عناصر اصلی شهر جدید لار	۱۴۲
تصویر ۲۷: میدان طاووس در شهر جدید لار. از آثار باقیمانده بازسازی	۱۴۳
تصویر ۲۸: از آثار باقیمانده بازسازی در شهر جدید لار	۱۴۳

تصاویر فصل چهارم

تصویر ۱: شهرستان زرنديه در استان مرکزی	۱۵۶
تصویر ۲: استان مرکزی در ایران	۱۵۶
تصویر ۳: نمونه‌ای از زاغه‌های ریزش کرده در زلزله	۱۵۹
تصویر ۴: طراحی سایت روستای تفک توسط گروه هلندی	۱۶۱
تصویر ۵: پلان و نمای خانه‌های ساخته شده در روستای تفک	۱۶۲
تصویر ۶: همکاری روستاییان، دانشجویان، پیمانکاران و داوطلبان اروپایی	۱۶۳
تصویر ۷: کمپ داوطلبان اروپائی	۱۶۴
تصویر ۸: یکی از داوطلبان خانم اروپائی	۱۶۴
تصویر ۹: موقعیت اولیه انتخاب شده جهت برپایی روستا	۱۶۵
تصویر ۱۰: موقعیت در نقشه روستا	۱۶۵
تصویر ۱۱: نمایی از ساختمان‌های ساخته شده توسط گروه	۱۶۶
تصویر ۱۲: نمایی از حیاط خلوت پشت خانه	۱۶۶

۱۶۸	تصویر ۱۳: داوطلبان اروپائی در کنار روستاییان مشغول کار
۱۷۰	تصویر ۱۴: ورود ملکه به روستا
۱۷۰	تصویر ۱۵: استقبال اهالی روستا از ملکه کشور هلند
۱۷۳	تصویر ۱۶: دو واحد مسکونی با دیوار مشترک قبل از تغییرات
۱۷۳	تصویر ۱۷: پلان موقعیت دو واحد با دیوار مشترک
۱۷۴	تصویر ۱۸: پلان و نماهای بخش مسکونی، خانه شماره ۱
۱۷۵	تصویر ۱۹: پلان و نماهای بخش مسکونی، خانه شماره ۲
۱۷۶	تصویر ۲۰: پلان و نماهای بخش مسکونی، خانه شماره ۳
۱۷۷	تصویر ۲۱: پلان‌ها و نماهای بخش مسکونی، خانه شماره ۴
۱۷۸	تصویر ۲۲: پلان و نماهای بخش مسکونی، خانه شماره ۵
۱۷۹	تصویر ۲۳: پلان‌ها و نماهای بخش مسکونی، خانه شماره ۶

تصاویر فصل پنجم

۱۸۸	تصویر ۱: استان قزوین، شهرستان بوئین‌زهرا
۱۹۱	تصویر ۲: خسارات وارد شده به ابنیه
۱۹۴	تصویر ۳: تسطیح محوطه ساختمان‌ها
۱۹۵	تصویر ۴: نقشه معابر روستا
۱۹۶	تصویر ۵: قالب‌بندی پی‌ها و آهن‌گذاری برای دیوارها
۱۹۷	تصویر ۶: تیپ ۲ ساختمان مسکونی
۱۹۷	تصویر ۷: منظره عمومی رودک جدید
۱۹۸	تصویر ۸: مراحل شکل‌گیری بافت
۱۹۹	تصویر ۹: محله پایین
۱۹۹	تصویر ۱۰: وجود ساختمان‌هایی با قدمت‌های مختلف در محله بالا
۲۰۰	تصویر ۱۱: بناهای ساخته شده در زمین‌های مربوط به روستای قدیمی
۲۰۰	تصویر ۱۲: مرحله چهارم توسعه
۲۰۱	تصویر ۱۳: مرحله پنجم توسعه
۲۰۱	تصویر ۱۴: معبر اصلی پایین محله
۲۰۱	تصویر ۱۵: یکی از معابر پایین محله
۲۰۲	تصویر ۱۶: یکی از معابر فرعی در بالامحله
۲۰۲	تصویر ۱۷: معبر اصلی بالامحله
۲۰۵	تصویر ۱۸: پوشاندن بازشوی شرقی با کاهگل
۲۰۵	تصویر ۱۹: صاحبخانه
۲۰۷	تصویر ۲۰: نماهای اصلی خانه
۲۰۷	تصویر ۲۱: معبر بیرونی و حیاط منزل

۲۰۹	تصویر ۲۲: پوشاندن بازشوی شرقی
۲۰۹	تصویر ۲۳: مبلمان اتاق
۲۱۰	تصویر ۲۴: داخل خانه
۲۱۲	تصویر ۲۵: حیاط بین دو واحد
۲۱۲	تصویر ۲۶: پله‌های کاهگلی موجود
۲۱۳	تصویر ۲۷: مغازه واحد شرقی
۲۱۳	تصویر ۲۸: صاحب‌خانه در انبار خانه خود
۲۱۷	تصویر ۲۹: فرسودگی بخش‌های قدیمی‌تر خانه
۲۱۷	تصویر ۳۰: هسته اولیه از سمت کوچه
۲۲۱	تصویر ۳۱: بخشی از هسته اولیه
۲۲۱	تصویر ۳۲: نمایی از خانه از معبر مجاور

تصاویر فصل ششم

۲۳۰	تصویر ۱: نقشه تقسیمات کشوری
۲۳۰	تصویر ۲: شهرستان‌های استان خراسان جنوبی و چپ
۲۳۱	تصویر ۳: تقسیمات شهر فردوس
۲۳۲	تصویر ۴: بافت شهر فردوس بر اساس نقشه هوایی سال ۱۳۴۵
۲۳۳	تصویر ۵: محلات فردوس (راسته بازار)
۲۳۵	تصویر ۶: آثار به‌جا مانده از یک خانه پیش از زلزله در محله سر دشت
۲۳۸	تصویر ۷: ساختمان‌های تجاری جدیدتر در فردوس
۲۳۸	تصویر ۸: بازار فردوس
۲۳۹	تصویر ۹: ساختمان‌های تخریب شده در فردوس و ارگ قدیم فردوس بعد از زلزله
۲۴۰	تصویر ۱۰: بازدید شاه از بیمارستان صحرایی فردوس
۲۴۱	تصویر ۱۱: تهیه غذای گرم برای مردم آسیب‌دیده در فردوس
۲۴۲	تصویر ۱۲: محل اردوگاه‌ها و اردوگاه شماره ۱
۲۴۲	تصویر ۱۳: اردوگاه شماره ۱ و اردوگاه شماره ۲
۲۴۷	تصویر ۱۴: موقعیت هسته اولیه شهر جدید و قدیم فردوس و اسلامیة و قسمت‌های دولتی و مردمی‌ساز
۲۵۰	تصویر ۱۵: نمونه‌ای از ساختمان‌های دولتی ساخته شده بین سال‌های ۴۷-۵۰
۲۵۰	تصویر ۱۶: ساختمان‌های دولتی ساخته شده بین سال‌های ۵۰-۵۷
۲۵۱	تصویر ۱۷: نمونه‌ای از ساختمان‌های ساخته شده مردمی‌ساز
۲۵۵	تصویر ۱۸: توسعه شهر در طی سالیان و شکل‌گیری محله‌ها
۲۵۶	تصویر ۱۹: هسته اولیه شهر و مراکز مهم در آن
۲۵۷	تصویر ۲۰: بیمارستان فردوس و راسته تجاری‌ها و بانک‌ها

تصویر ۲۱: اسلامی و بافت آن ۲۵۹
 تصویر ۲۲: تقسیم بندی محله‌ها به روش خوشه‌بندی ۲۶۰

تصاویر فصل هفتم

تصویر ۱: استان فارس و شهرستان قیر و کارزین ۲۸۲
 تصویر ۲: شهر قدیمی قیر ۲۸۳
 تصویر ۳: منظره داخلی از سقف تیر چوبی یک خانه در شهر قدیمی قیر ۲۸۴
 تصویر ۴: نمونه‌ای از مسکن شهر قدیمی قیر برگرفته از ذهن آقای اکبری ۲۸۴
 تصویر ۵: نمونه‌های دیگری از مساکن شهر قدیمی قیر برگرفته از ذهن اهالی ۲۸۵
 تصویر ۶: زمین‌لرزه سال ۱۳۵۱ قیر- کارزین ۲۸۶
 تصویر ۷: نمایی از ساختمان نیمه‌مهندسی‌ساز کلینیک شهر قیر و ویرانه‌های خانه‌های خشتی و سنگی قیر ۲۸۷
 تصویر ۸: تخریب‌های مربوط به ساختمان‌هایی با دیوار آجری و خشتی و سقف از جنس تیرآهن و طاق‌ضربی ۲۸۸
 تصویر ۹: ساختمان شهرداری قیر که ساختمانی سنگی با سقف تیرآهن و طاق‌ضربی داشته و سالن کارخانه برق قیر با ساختمانی سنگی با پوشش خرابی چوبی و آهن ورق ۲۸۸
 تصویر ۱۰: ساختمان دفترخانه اسناد رسمی قیر، ساختمانی مرکب از ستون‌های فلزی و دیوارهای آجری ۲۸۹
 تصویر ۱۱: بیمارستان صحرایی جمعیت شیر و خورشید در شهر قیر و اتاق عمل این بیمارستان ۲۹۰
 تصویر ۱۲: اردوگاه‌های شهر قیر ۲۹۲
 تصویر ۱۳: مرکز شرکت سهامی کارزین شمالی ۲۹۸
 تصویر ۱۴: پلان واحدهای یک اتاقه ۲۹۸
 تصویر ۱۵: پلان واحدهای یک اتاقه و ۳ اتاقه ۲۹۹
 تصویر ۱۶: پلان واحدهای دو اتاقه ۲۹۹
 تصویر ۱۷: نمونه خانه با سقف سبک ایرانییت دوجداره و دیوارهای خشتی ۳۰۰
 تصویر ۱۸: نمونه شهرک پیشنهادی ۴۰۰ واحده ۳۰۱
 تصویر ۱۹: پلان واحد دو اتاقه و واحد دو اتاقه - سه اتاقه ۳۰۱
 تصویر ۲۰: نمونه ساختمان‌های عمومی با سیستم پوسته‌ای گنبدی ۳۰۴
 تصویر ۲۱: نمونه ساختمان با بلوک بتنی در شهر قیر ۳۰۵
 تصویر ۲۲: عایق‌کاری ساختمان‌های پوسته‌ای گنبدی ۳۰۶
 تصویر ۲۳: نمونه ساختمان مسکونی با سیستم پوسته‌ای گنبدی در شهر قیر و فضاهای داخلی آن ۳۰۷
 تصویر ۲۴: نمونه ساختمان مسکونی با سیستم پوسته‌ای گنبدی به‌صورت دوقلو و فضاهای داخلی این خانه‌ها ۳۰۸

تصویر ۲۵: نمونه دیوار محوطه خانه که توسط دولت ساخته شده بود و اهالی خود برای حفاظت
بیش‌تر از حریم خانه‌شان، با بلوک آن را مرتفع‌تر نموده‌اند ۳۰۹

تصویر ۲۶: موقعیت شهر جدید قیر نسبت به شهر قدیمی ۳۱۲

تصویر ۲۷: منظرهای از شهر جدید قیر در دامنه کوه که از شهر قدیمی گرفته شده ۳۱۲

تصویر ۲۸: هسته فعالیت‌های تجاری، اداری شهر قیر ۳۱۳

تصویر ۲۹: مسجد جامع (امام حسین) شهر قیر ۳۱۳

تصویر ۳۰: بازار شهر قیر و محوطه‌های سبز بین مغازه‌ها ۳۱۳

تصویر ۳۱: ورزشگاه شهید محیط و باشگاه‌های ورزشی در سیلندرهای پوسته‌ای بتنی به جامانده از
زلزله سال ۱۳۵۱ ۳۱۴

تصویر ۳۲: مکان استقرار کومه‌نشینان ۳۱۴

تصویر ۳۳: کومه‌های کومه‌نشینان در غرب نهر سرآسیاب ۳۱۵

تصویر ۳۴: منظرهای از شهر قدیمی قیر ۳۱۵

تصویر ۳۵: نمونه ساختمان بلوکی ۳۱۶

تصویر ۳۶: نمونه ساختمان بلوکی ۳۱۷

تصویر ۳۷: نمونه ساختمان بلوکی، منزل آقای بحرانی ۳۱۷

تصویر ۳۸: نمونه خانه پوسته‌ای گنبدی و بخش‌های اضافه شده به آن ۳۱۹

تصویر ۳۹: نمونه خانه پوسته‌ای گنبدی با مالکانی که عشایر بوده و با خرید خانه در قیر یکجانشین
شده‌اند ۳۱۹

تصویر ۴۰: راه‌حل‌های ابتکاری ساکنین برای سازگار نمودن اتصالات خطوط برق، کولر و دودکش‌ها
در ساختمان‌های پوسته‌ای گنبدی ۳۲۰

تصاویر فصل هشتم

تصویر ۱: موقعیت شهرستان طبس در کشور ۳۳۴

تصویر ۲: نقشه استان خراسان جنوبیه تفکیک شهرستان ۳۳۴

تصویر ۳: نقشه تقسیمات سیاسی طبس ۳۳۵

تصویر ۴: نمونه‌ای از خانه‌های سنتی طبس ۳۳۶

تصویر ۵: نمونه‌ای از خانه‌های بازسازی شده در طبس ۳۳۶

تصویر ۶: بادگیر باغ امیر طبس ۳۴۰

تصویر ۷: بادگیر باغ شازده طبس ۳۴۰

تصویر ۸: سراج ۳۴۰

تصویر ۹: حیاط یک‌خانه ۳۴۰

تصویر ۱۰: نمونه‌ای از خانه‌های سنتی واقع در روستای اصفهک ۳۴۰

تصویر ۱۱: طبس بعد از زلزله ۳۴۳

تصویر ۱۲: ورود نیروهای امدادی ۳۴۳

۳۴۶	تصویر ۱۳: خانه‌های موقت فیبری که هنوز بقایای آن موجود است.
۳۴۷	تصویر ۱۴: نقشه بازسازی شهر طبس
۳۴۹	تصویر ۱۵: نمونه‌ای از مسکن برداشت‌شده در شهر طبس
۳۴۹	تصویر ۱۶: نمونه‌ای از مسکن برداشت‌شده در شهر طبس
۳۵۰	تصویر ۱۷: نمونه‌ای از مسکن برداشت‌شده در شهر طبس
۳۵۰	تصویر ۱۸: عکس هوایی موقعیت شهرک‌ها در طبس
۳۵۱	تصویر ۱۹: نمونه‌ای از خانه‌های شهرک صدوقی
۳۵۳	تصویر ۲۰: نمونه‌ای از خانه‌های شهرک ولیعصر
۳۵۴	تصویر ۲۱: عکس هوایی از روستای اصفهک
۳۵۵	تصویر ۲۲: خانه‌های فیبری
۳۵۵	تصویر ۲۳: نقشه روستای اصفهک
۳۵۶	تصویر ۲۴: نمونه‌ای از مسکن برداشت شده در روستای اصفهک
۳۵۶	تصویر ۲۵: نمونه‌ای از مسکن برداشت شده در روستای اصفهک
۳۵۷	تصویر ۲۶: عکس هوایی از روستای کریت
۳۵۸	تصویر ۲۷: نقشه روستای کریت بالا
۳۵۹	تصویر ۲۸: نمونه‌ای از مسکن برداشت شده در روستای کریت
۳۵۹	تصویر ۲۹: نمونه‌ای از مسکن برداشت شده در روستای کریت
۳۶۰	تصویر ۳۰: نمونه‌ای از مسکن برداشت شده در روستای کریت
۳۶۰	تصویر ۳۱: عکس هوایی از روستای خسروآباد
۳۶۱	تصویر ۳۲: نقشه روستای خسروآباد، طرح هادی روستایی
۳۶۲	تصویر ۳۳: نمونه‌ای از مسکن برداشت‌شده در روستای خسروآباد
۳۶۳	تصویر ۳۴: الگوی شماره ۱ (اصفهک جدید - خانه پدر)
۳۶۴	تصویر ۳۵: الگوی شماره ۲ (کریت بالا)
۳۶۵	تصویر ۳۶: الگوی شماره ۳ (کریت دنباله، خانه دانشجویان چپ‌گرا)
۳۶۶	تصویر ۳۷: الگوی شماره ۴ (کریت پایین)
۳۶۷	تصویر ۳۸: الگوی شماره ۵ (خسروآباد)

فهرست جداول

- جدول شماره ۱: تقسیمات سیاسی شهرستان شاهرود ۵۴
- جدول شماره ۲: آمار زمین‌لرزه اصلی و پس‌لرزه‌های آن در سال ۱۳۳۱ و ۱۳۳۲ شمسی با بزرگی بیش از ۴ ریشتر..... ۶۹
- جدول شماره ۳: آمار جمعیت روستاهای زلزله‌زده منطقه ترود..... ۷۱
- جدول شماره ۴: آمار جمعیت بازمانده روستاهای زلزله‌زده منطقه ترود ۷۲
- جدول شماره ۵: آمار خسارات روستاهای زلزله‌زده منطقه ترود ۷۵
- جدول شماره ۶: آمار خسارات نهایی روستاهای زلزله‌زده منطقه ترود ۷۵

تاریخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های انسانی در ایران

پیشگفتار

شهر و محیط شهری بارزترین مظهر تجلی و تمایل انسان به حیات مدنی و اجتماعی است. حیاتی که از مجموعه کنش‌ها و روابط متقابل انسان با محیط اطراف خود با کالبد شهر، شکل گرفته و هویت می‌یابد. شکل‌گیری و ایجاد شهرها معمولاً بدون توجه به ریسک‌های موجود و آینده و ملاحظات کاهش خطرپذیری صورت گرفته و معیارها و شاخص‌های آسیب‌پذیری و میزان تأثیر و تأثر از حوادث طبیعی اقلیمی، زمین‌ساختی یا آب و هوایی نیز مورد بی‌توجهی و اغماض قرار گرفته است. این امر سبب شده است تا توسعه شهرها به ایجاد مخاطرات روزافزون بیانجامد و ساکنین آنها دچار حوادث متنوع و متکثری شوند که پیش از آن رخ نداده بودند. چنین انتظار می‌رود که حداقل پس از وقوع بحران و آسیب ناشی از آن، بازسازی محدوده متأثر، در مسیر توسعه پایدار و افزایش تاب‌آوری و رفع چالش‌های سکونتی، معیشتی و فرهنگی و اجتماعی قرار گیرد. این در حالی است که معمولاً پس از وقوع بحران نیز غالباً این موضوعات و به‌ویژه حضور و مشارکت مردم در فرآیند تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی نادیده انگاشته شده و ساخت‌وسازها نه تنها از برنامه‌ریزی مبتنی بر ریسک، بلکه از معماری خاص و سنتی منطقه نیز فاصله می‌گیرد تا جایی که بعضاً در تعارض جدی با زندگی و فرهنگ جاری منطقه قرار گرفته و رضایت عمومی بازماندگان را نیز جلب نمی‌نماید.

بازسازی و بازتوانی به مفهوم جایگزینی ساختارهای تخریب شده، احیاء کامل زیرساخت‌های خدماتی، احیاء اقتصاد و جریان زندگی فردی و اجتماعی، به موازات احیاء یا بازسازی روح، جریان زندگی و حیات شهری می‌باشد. این امر کاملاً بایستی با لحاظ شرایط بومی محیطی، اقلیمی، جغرافیایی، فرهنگی-اجتماعی و زیست بوم یا محیط‌زیست صورت پذیرد. در حالی که در رویه‌های جاری غالباً این مهم به عنوان یکی از ارکان فرآیند مدیریت بحران، به دلیل نبود برنامه‌های مدون مبتنی بر مدل‌های متنوع زیستگاهی و اقلیمی و نیز رویکردهای مکتوب و مطلوب بازسازی همچنان مغفول مانده است.

علی‌رغم تحمیل خسارات و صدمات جانی و مالی وارده به شهرهای آسیب‌دیده در یک بحران، به نظر می‌رسد مرحله بازسازی و بازتوانی فرصتی مغتنم برای ایجاد شهری تاب‌آور و با برنامه‌ریزی مبتنی بر مدیریت ریسک و خطر می‌باشد. برنامه‌ای که در آن، زمینه اصلاح و بهینه‌سازی الگوهای تمرکز و پراکندگی جمعیت (تمرکز زدایی)، سهولت دسترسی شهروندان به نیازهای اساسی و زیرساخت‌های حیاتی و خدماتی، پویایی زندگی و رشد فرهنگی و اقتصادی منطقه با لحاظ اصل پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری در مقابل شرایط بومی و اقلیمی ملاحظه شده باشد.

به نظر می‌رسد به موازات بازنگری و بهبود برنامه‌ها و ساختارها توسط سازمان‌های مسئول، جلب مشارکت و همکاری دانشگاه‌ها و مراکز علمی مرتبط و به تناسب، اساتید و دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی می‌تواند در عملکرد بهینه ساختارهای مدیریت بحران و همچنین تهیه مستندات مربوط به مرحله بازسازی و بازتوانی با چارچوب علمی و بی‌طرفانه، نقش مؤثری ایفا نماید. کتاب حاضر یکی از همین موارد است که در آن با پرداختن به روایات واقعی حوادث رخ داده علاوه بر

تاریخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های انسانی در ایران

به تصویر کشیدن، نگارش و ارائه مدل‌های مختلف بازسازی تلاش نموده تا علل موفقیت یا عدم موفقیت آنها را نیز ارائه نماید تا با بهره‌گیری از تجارب حاصله، گزینه‌های مطلوب بازسازی و بازتوانی و عوامل موثر بر این مطلوبیت را معرفی نماید.

مؤلف گرانقدر کتاب با توجه به اهمیت ارائه تصویری روشن از وضعیت زمانی و مکانی حوادث و اقدامات صورت گرفته، ضمن بیان شرح مختصری از چگونگی وقوع هر سانحه، وضعیت جامعه قبل از رخداد و نیز اقدامات و کمک‌های انجام شده بعد از بحران‌های مورد نظر را به‌خوبی ارائه می‌دهد. همچنین این کتاب ادبیات روایی و نوشتاری گزارش‌ها و مستندات مربوطه را با کمترین دخل و تصرف منعکس نموده و در مواردی شواهد و قرائن تأیید یا تردید در مورد آنها را نیز بیان نموده است. امید آنکه مجموعه حاضر ضمن کمک به ارتقاء دانش مکتوب مدیریت بحران، زمینه مناسبی برای انتقال و تبادل دانش و تجربیات و تقویت برنامه‌ریزی در حوزه بازسازی و بازتوانی در کشور را فراهم نماید.

رضا کرمی محمدی

رئیس سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران

مقدمه

کتاب حاضر حاصل نزدیک به دو دهه فعالیت‌های مستمر آموزشی و پژوهشی در زمینه‌های نظری و کاربردی مطالعات سوانح در اسکان پس از سانحه در ایران و نیز فعالیت‌های تنی چند از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته بازسازی پس از سانحه در زمینه مستندسازی بازسازی‌های گذشته کشور است.

هنگامی که در سال ۱۳۸۴، گروه پژوهشی بازسازی پس از سانحه - که در سال ۱۳۹۵ به «گروه سوانح و بازسازی» تغییر نام یافت - با پذیرش شش دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی خود را آغاز نمود، شاید در ابتدا تصور اینکه این رشته بتواند به سرعت جایگاه ویژه‌ای را در مطالعات میان‌رشته‌ای معماری و شهرسازی کسب نماید، کمی دشوار می‌نمود.

اساساً با توجه به موقعیت ویژه ژئوپلیتیکی و جغرافیایی ایران و علی‌رغم اینکه شهرهای کشور به صورت مستمر و به واسطه بلایای طبیعی مانند زلزله و سیل و همچنین جنگ تحمیلی دچار خسارات مالی و جانی فراوانی شده‌اند، به دوره‌ای از تحویلات تکمیلی که بتواند با نگاه بین‌رشته‌ای، کلیه تخصص‌های مرتبط با اثرات سانحه بر سکونتگاه‌های انسانی را در ابعاد گوناگون محیطی و با نگاه ویژه به مقوله سرپناه و اسکان پس از سانحه، مطالعه، ارزیابی و تحلیل نماید، به شدت نیاز بوده است.

هدف رشته بازسازی پس از سانحه؛ بررسی، شناخت و ارائه راهکارهای کاربردی اسکان در قبل و پس از سانحه با رویکردی جامع است. به نحوی که در راستای برنامه‌های توسعه، محصول این فرآیند قادر به رفع نیازهای کوتاه و بلندمدت بی‌خانه‌مانان بوده و درعین‌حال ضمن ارزیابی علمی فعالیت‌های جاری سازمان‌ها و نهادهای متولی، به تبیین راهبردها و دستورالعمل‌های اجرایی و ارائه اسناد طراحی و برنامه‌ریزی بپردازد.

رشته بازسازی پس از سانحه به دلیل ماهیت ویژه و منحصر به فرد خود، با بسیاری از گرایش‌های برنامه‌ریزی و طراحی شهری، معماری منظر، مدیریت پروژه و ساخت، مدیریت، روانشناسی، جامعه‌شناسی، عمران و ... دارای وجوه مشترک فراوانی است. این امر سبب گردیده که بسیاری از پایان‌نامه‌های ارشد و رساله‌های دکتری با حوزه‌های مزبور به صورت مشترک انجام پذیرد. این رشته کاملاً کاربردی و بر اساس مشاهدات، تجربیات و برداشت‌های میدانی در قبل و پس از بحران بوده و در زمره رشته‌های Field-based شناخته می‌شود. دانشجویان پس از ورود به دوره کارشناسی ارشد، در چهار نیمسال متوالی، به همراه سایر دروس نظری - عملی، لازم است چهار کارگاه مبتنی بر کارهای میدانی را به شرح زیر بگذرانند:

• نیمسال اول: کارگاه مقدماتی آشنایی با بازسازی

دانشجویان با انجام سفر علمی و تشکیل کلاس‌های درس در مناطق بازسازی‌شده، غالباً برای اولین بار، از نزدیک با مقولات و مسائل گوناگون در حوزه سکونتگاه‌های انسانی آسیب‌دیده و بازسازی شده آشنایی پیدا کرده و پس از بازگشت، به ارائه دستاوردها و مشاهدات سفر می‌پردازند.

• نیمسال دوم: کارگاه بازسازی روستا

دانشجویان با بازدید از روستاهایی که بازسازی شده یا در معرض مخاطرات طبیعی قرار دارند و مشاهده، پیمایش، مصاحبه و برداشت‌های محلی و در صورت لزوم، طی سفرهای بعدی؛ در راستای کاهش خطر و بازسازی، راهکارهایی جهت اصلاح وضع موجود ارائه می‌دهند.

• **نیمسال سوم:** کارگاه بازسازی شهر

دانشجویان با آموخته‌های کارگاه روستا، این بار در مقیاسی وسیع و پیچیده‌تر، شهری بازسازی شده یا در معرض خطر سوانح طبیعی را بازدید می‌کنند. در این برنامه آموزشی، دانشجویان پس از انجام پیمایش‌های لازم و برداشت‌های میدانی در راستای اسناد فرادست و دستورات عمل‌ها، برای تدوین اسناد طراحی شهری مقاوم و تاب‌آور، آموزش می‌بینند.

• **نیمسال چهارم:** کارگاه بازسازی منطقه

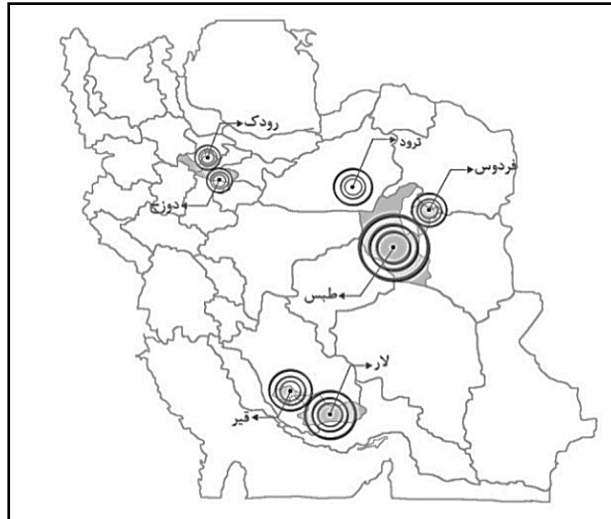
دانشجویان در این کارگاه، با مقیاس آموزشی در حدود یک استان می‌آموزند که منشأ بسیاری از مخاطرات طبیعی، فراتر از شهر و حتی استان بوده و با استفاده از چارچوب تحلیلی SWOT و تولید نقشه‌های GIS، اثرات مخاطرات و روش‌های پیشگیری و بازسازی را در مقیاس منطقه، آموزش دیده و تحلیل می‌نمایند.

اما در ارتباط با موضوعات اصلی کتاب حاضر، مستندسازی و تجربه‌آموزی از روند بازسازی‌های هفت دهه اخیر با دو هدف مشخص در دستور کار گروه سوانح و بازسازی دانشگاه شهید بهشتی قرار دارد: الف) شناخت علل و عوامل کالبدی، اجتماعی و عملیاتی ماندگاری فضاهای مسکونی و عمومی بازسازی شده در بازسازی‌های گذشته کشور؛

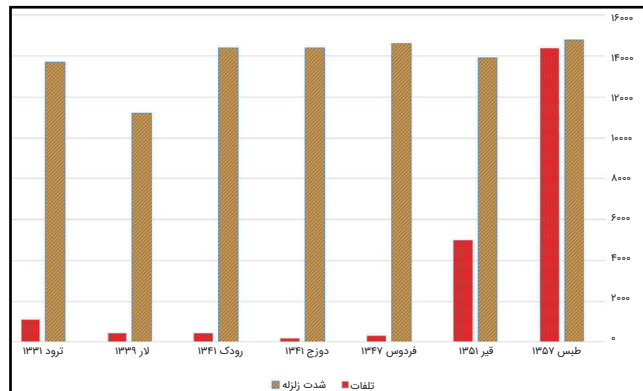
ب) درس‌های آموخته شده مشترک، در راستای تدوین برنامه بازسازی زلزله احتمالی در همان نواحی. از جانب دیگر، با توجه به مفاد چارچوب سندای برای کاهش خطر سوانح¹، که تأکید بر استفاده حداکثری از توان و ظرفیت‌های نهفته و بارز جوامع دارد، بازخوانی بازسازی‌های گذشته ایران با هدف تبیین دلایل ماندگاری سکونتگاه‌های انسانی کشور ارائه می‌شود. در این راستا، تدوین تاریخچه معماری بازسازی سکونتگاه‌های ایران پس از زلزله‌های مهم هفت دهه گذشته کشور، توسط دانشجویان ارشد با راهنمایی اساتید گروه پژوهشی سوانح و بازسازی انجام گردید. از آنجایی‌که تقریباً مدرک، منبع، سند علمی و قابل استنادی در این زمینه‌ها موجود نبود، دانشجویان طی بازدیدهای مکرر، برداشت‌های میدانی دقیق و مصاحبه‌های هدفمند طولانی و عمیق با مسئولین و اهالی محل که در آن زمان درگیر بازسازی بوده و هم‌اکنون در سنین سالخوردگی به سر می‌بردند، توانستند به بازخوانی روند «آنچه رخ داد، استمرار یافت و موجود است»، بپردازند. به این ترتیب مطالعات ارزشمندی تدوین و طبقه‌بندی گردید که می‌تواند زمینه‌ساز تدوین برنامه‌های بازسازی در مناطق مشابه با به‌کارگیری درس‌های آموخته شده در جوه مختلف کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در روستاها و شهرها شود.

1- Sendi Framework for Disaster Risk Reduction (SFDRR)

کتاب در هشت فصل تألیف و تدوین شده و تلاش دارد از طریق درس‌آموزی از تجربه‌های بازسازی‌های گذشته کشور به استخراج علل و عوامل ماندگاری پرداخته و در مسیر ثبت علمی و مستند سازی دانش شفاهی بازسازی کشور گام بردارد. لذا با عنایت به بازه زمانی زلزله ۱۳۳۱ ترود تا زلزله ۱۳۵۷ طبس، دانشجویان مستعد به کندوکاو و برداشت‌های دقیق میدانی پرداخته و اطلاعات دست اول و ارزشمندی را از روند بازسازی و دلایل موفقیت و ماندگاری مسکن گردآوری و تحلیل نمودند. این مهم در حالی صورت گرفت که بسیاری از بازسازی‌های مزبور دارای مدارک معتبری نبود که این امر دشواری کار را صدچندان می‌نمود. بنابراین، دانشجویان با برداشت‌های محلی از یکایک خانه‌های بازسازی شده و ثبت جزئیات معماری و دلایل اصلاحات و تعمیرات صورت گرفته در طی سال‌های گذشته، به کشف علل و عوامل ماندگاری فضاهای مزبور پرداختند.

به این ترتیب برای اولین بار در کشور، فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد بازسازی پس از سانحه در قالب پایان‌نامه، مستندات و بازخوانی تحلیلی ارزشمندی از زلزله‌های: ترود ۱۳۳۱ (شیوا پورحیدر)، لار ۱۳۳۹ (سیما سلیمان زاده)، رودک ۱۳۴۱ (نیلوفر محتاط)، دوزج ۱۳۴۱ (مرضیه حسینی)، فردوس ۱۳۴۷ (غزاله شادی فر)، قیر و کارزین ۱۳۵۳ (سایما خواجه‌ای) و طبس ۱۳۵۷ (آیدا جودوی)، تهیه نمودند. در گام بعدی ضمن تماس با یکایک این افراد، اصلاحات و الحاقات لازم در جهت یکپارچه نمودن مستندات صورت پذیرفت که بدین وسیله از تمامی این عزیزان تشکر و قدردانی می‌شود.

با توجه به عدم تطابق روش‌های گزارشی مطالعات فوق‌الذکر و به‌منظور یکسان‌سازی و ساختاردهی مطالب در قالب یک کتاب علمی، از خانم فرشته اصلانی دانشجوی دکتری پژوهشگاه زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله و همچنین خانم مهندس مریم وکیل‌باشی، فارغ‌التحصیل بازسازی که با دقت و حوصله فراوان اقدام به منظم نمودن مطالب نمودند، کمک گرفته شد که از ایشان سپاسگزاری می‌شود. همچنین به‌منظور تدوین چارچوب موضوعی برای نگارش و طبقه‌بندی مستندات از ویرایش‌های گوناگون کتاب «سرپناه پس از سانحه» سازمان ملل متحد که در سال‌های ۱۹۸۲، ۲۰۰۰ و ۲۰۱۵ با محوریت قرار دادن موضوع سرپناه در قالب‌های متفاوت انتشار یافته، استفاده و درنهایت ویرایش سال ۲۰۱۵ به‌عنوان چارچوب اصلی کتاب برگزیده شد.

در خاتمه از ریاست محترم سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران، جناب آقای دکتر رضا کرمی محمدی که موجبات انتشار این نوشتار را فراهم آورده و همواره پشتیبان تولیدات علمی بوده‌اند، صمیمانه قدردانی می‌نمایم. امید است کتاب حاضر به‌عنوان یک مرجع تاریخ‌نگاری، در جهت بومی‌سازی دانش ارزشمند بازسازی پس از سانحه در کشور، نقش بسزایی را ایفا نماید.

علیرضا فلاحی

استاد گروه سوانح و بازسازی

دانشگاه شهید بهشتی

بهار ۱۳۹۹